

VIRI

ŠARF Fanči, Pogovor z dne 7. 11. 2006 in 9. 11. 2007.

MIKLAVČIČ-BREZIGAR Inga, Pogovor z dne 12. 11. 2007.

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ, Fototeka terenskih ekip SEM, Teren 15 – Vipava.

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ, Šarf Fanči: Poročilo o delu v ekipi Etnografskega muzeja na Vipavskem od 1. do 28. 8. 1958 (5. 9. 1958).

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ, Terenski zapiski, Teren 15 – Vipava, Ljudsko stavbarstvo in notranja oprema, Vipava 1958, Fanči Šarf, tekoča številka 5 in 6.

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI

in dolgoletni članici Orlovih terenskih ekip Fanči Šarf za pogovor o zbiranju gradiva na Vipavskem. Hvala tudi Ingi Miklavčič-Brezigar za informacije ter vpogled v dokumentacijo in depoje Goriškega muzeja.

MUZEJ, Zbirka risb in načrtov, Teren 15 – Vipava.

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ, Dokumentacija: Posebnosti fonda. [online] [uporabljeno dne 22. 11. 2007] Dostopno na URL: http://www.etno-muzej.si/dok_pos.php

LITERATURA

KERŠIČ, Irena. 1988–1990. Oris stanovanjske kulture slovenskega kmečkega prebivalstva v 19. stoletju. *Slovenski etnograf* 1988–1990/33–34, 329–388.

KERŠIČ, Irena. 1988–1990. Spremembe v stanovanjski strukturi kraških in primorskih hiš s poudarkom na ognjišču. V: Peter Fister (ur.), *Dediščina stavbarstva: Primorska in Kras*. Ljubljana: Gradbeni inštitut ZRMK, Gradbeni center Slovenije.

SIMIKIČ, Alenka. 1983. Pomen Orlovih ekip za muzejski dokumentacijski fond. V: Janez Bogataj (ur.) in Marko Terseglav (ur.), *Zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in fol-*

kloristov, Rogaška Slatina, 5. –9. 10. 1983. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 466–475.

ŠARF, Fanči. 1964. Vrste ognjišč na Slovenskem in njih današnje stanje. V: *Slovenski etnograf* 16-17: 359–378.

ŠARF, Fanči. 1973. O raziskovanju stanovanjske kulture. V: *Traditiones* 1973/2, 203–210.

ŠARF, Fanči. 1976. Notranja hišna (stanovanjska) oprema. V: Slavko Kremešek (ur.) idr., *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja: Vprašalnice* 5. Ljubljana: Raziskovalna skupnost Slovenije, 48–65.

ŠARF, Fanči. 1980. O raziskovanju stanovanjske kulture. V: Slavko Kremenšek (ur.) in Janez Bogataj (ur.), *Poglavja iz metodike etnološkega raziskovanja*. (Knjižnica Glasnika slovenskega etnološkega društva 4.) Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze Edvarda Kardelja, 5–15.

ŠČUKOVT, Andrejka. 2007. Kuhinja v Vipavski dolini v luči razvoja ognjišča in spreminjanja hišnih tipov. V: *Kronika* 2007/55(2), 423–431.

VESNA LIČER

DEDIŠČINA KULTURNE KRAJINE NA PRIMERU OPUŠČANJA KMETIJSKIH POVRŠIN NA GORIŠKEM

»[...] Polja zelena, nepokošena, polja mladosti. Kraji otrokom – smeha in joka, kraji radosti. [...]«
(A. Ipavec – V. Kreslin 2005: *Glej, vlak se vije*)

IZVLEČEK

Članek poskuša odgovoriti na vprašanje, ali zaraščanje kulturne krajine pomeni tudi propadanje kulturne dediščine. Izhodišče pisanju predstavljajo avtoričina opažanja in ugotovitve, do katerih je prišla med terenskim delom na goriškem podeželju, okvir problematiki pa dajejo tudi izsledki drugih raziskav.

Ključne besede

dediščina, kulturna krajina, kmetijstvo, podeželje, Goriška

ABSTRACT

The article tries to answer the question of whether the overgrowing of cultural landscape also contributes to the decay of cultural heritage. The article bases on the observations and findings of author's fieldwork in the Goriška region. The results of other research into this issue are also incorporated.

Key words

heritage, cultural landscape, agriculture, countryside, Goriška region

UVOD

Že dalj časa sem kot obiskovalka in raziskovalka priča opuščanju kmetijskih površin in njihovem zaraščanju na podeželju Goriške.¹ Na to me opo-

* mag. etnologije in kulturne antropologije, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, e-pošta: vesna.licer@zrc-sazu.si

¹ Pod pojmom Goriška v tem članku nazivujem geografsko območje Posočja

zarjajo tudi starejši ljudje, ki so otroštvo preživeli na podeželju in se spominjajo nekoč obdelane kulturne krajine. Mnogi od njih so se kasneje preselili v mesta, le redki pa so ostali in bili neposredne priče spreminjanju kulturne krajine ter obenem spreminjanju nekdanjega načina življenja. Na pisanje o tej tematiki me je navedlo razmišljanje, ali pomeni spreminjanje oziroma zaraščanje kulturne krajine tudi propadanje kulturne dediščine. S pomočjo literature in terenskih zapisov bom razgrnila to problematiko in poskušala odgovoriti na zastavljeno vprašanje.

V monografski študiji krajine kot nacionalnega simbola je krajinska arhitektka Ana Kučan krajino opredelila: »oblikujejo [jo] primarne določnice, ki izhajajo iz naravnih danosti prostora in sekundarne določnice, ki izhajajo iz družbene prakse. Tudi če so primarne določnice relativno stalne (relief, podnebje in drugo), se krajinska identiteta spreminja vzporedno z družbenimi spremembami, saj je vrednotno-značajna kategorija v družbeni zavesti, krajine pa so prostorska opredmetenja družbenih struktur. [...] Da nek kraj ni katerikoli, temveč **naš**, sloni na dveh dejavnikih – na prizorišču (*fižis*) in na družbenih odnosih (*genius*)«. Po njenem mnenju je krajina v kolektivnem spominu današnjega urbaniziranega prebivalstva, nekoč pa povečini kmečkega, ostala kot del daljne rodbinske preteklosti (Kučan 1998: 22, 38, 56).

Krajinski arhitekt Ivan Marušič je za potrebe svojega predavanja v Goriškem muzeju opredelil pomen krajine:

(skupaj z Vipavsko dolino, Brdi, Trnovsko in Banjško planoto, Kolovratom, Idrijsko-Cerkljanskim hribovjem in alpskim svetom Julijcev) ter Krasa, ki je sodil v nekdanjo Goriško deželo. Sicer za Goriško smatram območje nekdanje Goriške dežele, ki se ujema predvsem z zgodovinskimi mejami Goriške iz obdobja med 16. in začetkom 20. stoletja. Danes je to območje na slovenskem in italijanskem ozemlju, vendar so po drugi svetovni vojni k Jugoslaviji priključili njegov večji del, kar 72 % nekdanje goriško-gradiške province (Zwitter 1948: 22). V članku se posvečam predvsem obravnavi tistega dela Goriške, ki je po drugi svetovni vojni pripadel državi Jugoslaviji in kasneje Sloveniji.

je »izraz časa, družbenih razmer, tako materialnih kot duhovnih temeljev družbe, ki naseljuje prostor. Zato tudi v domači krajini prepoznavamo nas same, naše obnašanje do prostora, vednost o posebnostih in naš varstveni odnos do njih, nenačrtno tudi sposobnost družbe, da si načrtuje prostor in, da spoštuje to, kar si je v načrtih zadal« (Marušič 2003: 3).

NEKATERE RAZISKAVE KRAJINSKE PROBLEMATIKE

Za jasnejši okvir preučevane problematike v nadaljevanju navajam ugotovitve nekaterih raziskav. Stane Granda meni, da za naravo, ki nas obdaja, tudi v preteklosti nismo primerno poskrbeli. Nadalje pravi, da so na območju slovenskih dežel stoletja krčili velike površine gozdov za pripravo oglja za rudnike, potrebe steklarstva, preskrbo Furlanije in italijanskih dežel ter mest z lesom in drvni. Na velikih posekih se je pojavila močna erozija tal in narava se je le počasi regenerirala. Ugotavlja, da je prav iz tega razloga pokrajina na grafikah Valvasorjeve *Slave vojvodine Kranjske* tako neporaščena. Pravice glede koriščenja gozda so bile določene od najvišjih družbenih slojev navzdol. Granda meni, da je sodoben pojav širjenja gozdov na Slovenskem z vidika regeneracije narave pozitiven (Granda 2005: predavanje).

Različni avtorji različno pojmujejo gozd. Ta po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* pomeni »z drevjem strnjeno porasel svet« (ISJ 2005: online). Gozd je kultivirana, z drevjem zarasla površina in ne, kot pojmujejo nekateri, tudi površina, porasla z nižjim rastjem in grmičevjem, nastala na primer z zaraščanjem kmetijskih površin. Za slednje namreč obstaja izraz ščavje, kar po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* pomeni »mizko, neurejeno, gosto razraščeno malo vredno rastlinje« (ISJ 2005: online). Mnenju gornjega avtorja se torej pridružujem, če je imel v mislih regeneracijo narave samo z vidika kultiviranega gozda, ne pa tudi z vidika drugega malo vrednega rastlinja.

V dokumentu na spletni strani Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano beremo, da je bil najniž-

ji delež gozdov na ozemlju današnje Slovenije v drugi polovici 19. stoletja, ko je obsegal 36 % njenega ozemlja. Ta »je od tedaj naprej sprva počasi, po letu 1960 pa hitro naraščal. Danes je Slovenija najbolj gozdnata srednjeevropska država, saj gozdovi pokrivajo 56 % njenega ozemlja (1.142.000 ha)«, proces zaraščanja pa se nadaljuje, predvsem v hribovju in na kraških planotah (MKGP 2005: 13; Petek 2001). Iz zapišane ni razvidno, ali se to nanaša izključno na gozdne ali tudi na druge z različnim rastjem zarasle površine, ki same po sebi še ne predstavljajo gozda. V nadaljnji razlagi piše: »Delno je vzrok za to hribovskemu kmetijstvu nenaklonjena politika, delno pa tudi opuščanje zemljišč kot posledica tržnih razmer, ki ne omogočajo gospodarne pridelave na območjih s težjimi razmerami.« Ker posledica opuščanja kmetijskih zemljišč načeloma niso gozdovi, temveč z različnim rastjem zarasle površine, sklepam, da so v gornji oceni zajete vse morebitne zarasle površine. V istem dokumentu se nahaja tudi trditev, da se Slovenija v evropskem merilu uvršča med države z najmanjšim deležem kmetijskih in obdelovalnih površin (MKGP 2005: 13, 3). Razlog za to je tudi v konfiguraciji terena. Območja ravnin in dna kotlin namreč zavzemajo le desetino slovenskega ozemlja, pri tem pa na ravninah njive zavzemajo 40 % površin, v hribovskih in na kraških območjih pa manj kot desetino (Perko 1991). Nekdanji pašniki in travniki se zaraščajo, živinoreja oziroma govedoreja pa ostaja najpomembnejša panoga slovenskega kmetijstva, kar je protislovno.

Na primeru Triglavskega narodnega parka geograf Matej Vranješ ugotavlja, da je po drugi svetovni vojni na tem območju opaziti »izrazito depopulacijo z vsemi spremljajočimi pojavi: 'razkrajanje' tradicionalnih lokalnih skupnosti, opuščanje in prodajanje nepremičnin ter spreminjanje kulturne krajine, ki ga domačini brez izjeme dojemajo kot 'propadanje dolin'« (Vranješ 2003: 14). Zgodovinar Aleksander Panjek pa vidi »razkroj kulturne krajine Krasa [med drugim] v razpadanju objektov, ki so bili rezultat prilaganja kraških tal kmetijski rabi, posebej

suhobnih židov in kulturnih teras, ter v napredovanju divjega rastlinja na bivših kmetijskih zemljiščih in strukturah [...]« (Panjek 2006: 101–103).

Izrazit upad slovenskega kmetijstva je posledica hitre povojne preobrazbe dežele iz pretežno kmetijske v industrijsko. »Delež kmetijstva kot najznačilnejši kazalec industrializacije je padel od 13,2 % leta 1952 na 4 % leta 1987 [...]« (Kos 2001: 122). Glede temu naklonjene sočasne gospodarske politike agronom Jože Maček ugotavlja, da je ta »dajala izrazito prednost industrializaciji in elektrifikaciji pred kmetijstvom« in to interpretira: »kakor sta bila ta dva ukrepa nujno potrebna, da bi Jugoslavija [...] presegla stopnjo zaostale agrarne države [...], pa je bilo to mogoče seveda le z izčrpanjem kmetijstva in delno gospodarstva s tako imenovano primarno akumulacijo, ki se je iz kmetijstva prelivala za izgraditev industrije.« Opozarja tudi na zakon o zemljiškem maksimumu 10 ha, ki je imel »velik negativen simbolni pomen v smislu, da hoče država za vsako ceno izničiti kmečko posest in odpraviti kmetek«, in to v času, ko si je politika ostalih evropskih držav prizadevala za širitev kmečke posesti (Maček 2001: 134, 136).

Da se industrija hoče dobesedno vriniti na področje in območje obstoječega kmetijstva, potrjujejo pojavi spreminjanja kmetijskih zemljišč v industrijske namene. Takšni primeri so znani na območju Goriške, na primeru Sorškega polja v Stražišču pri Kranju pa na to opozarja etnolog Naško Križnar. Ugotavlja, da tamkajšnja neprimerna pozidava »pospešuje spreminjanje ali celo propad številnih kulturnih prvin in spremembo bivalnih pogojev v krajus« (Križnar 2003: 66). Kulturna krajina z obdelanim poljem na rodovitni zemlji prve kategorije se spreminja v glavno kranjsko industrijsko cono, torej pozidan industrijski kompleks, ki bo območju trajno vzel kmetijski značaj. Po Križnarjevem mnenju si tu stojita nasproti tisočletna kulturna dediščina in kratkoročna akumulacija kapitala. To kaže na politiko izrivanja kmetijstva za namene lastnikov kapitala in ne njenege delovanja v dobrobit civilne družbe, katere interese naj bi zastopala.

OPAŽANJA NA TERENU²

Po drugi svetovni vojni so evropsko kmetijstvo zajele številne spremembe, katerim so botrovali družbeni dejavniki in sočasna politika. Za ta čas je na območju Evrope značilno odpiranje množičnih zaposlitev in migracije prebivalstva s podeželja v mesta, industrijske centre. Zaradi spremenjenih bivalnih razmer, družbene in duhovne klime so se oblikovale družine z majhnim številom otrok. Ti pojavi so zaviralno vplivali na tradicionalno evropsko kmetijstvo. Na Goriškem so od šestdesetih let dalje na eni strani opuščali kmetije, na drugi pa jih intenzivno posodabljali. Slednje velja predvsem za ravninska in gričevnata območja, kjer so se kmetije specializirale predvsem za sadjarstvo in vinogradništvo, ki sta prinašala najvišji dohodek na kmetijsko površino. Drugače je bilo v hribovitem svetu, kjer so v tem času množično opuščali kmetije. K temu so pripomogli neugodna notranja politika in družbeni dejavniki, značilni za Evropo povojnega časa. Na območju Slovenije danes, za razliko od tedaj, opažamo tendence v smeri ohranjanja tradicionalne arhitekture in kulturne krajine, vendar se opuščanje kmetijskih površin in odseljivanje z goriškega podeželja nadaljuje.³

Goriška ni zelo obdarjena z ravninskim svetom in rodovitno zemljo, saj se večja ravninska območja nahajajo samo v Vipavski dolini, medtem ko v dolini Soče pravzaprav ni pravih dolin. Slednja se nekoliko odpre v okolici Kanala, razširi se na območju med Tolminom in Kobaridom; njena razmeroma obsežna razširitev pa je samo v Bovški kotlini. Konfiguracija terena je v preteklosti pomembno določala

vrste kmetijskih panog območja. Gričevnata in od šestdesetih let dalje tudi ravninska območja Vipavske doline, Krasa in Brd so primerna za sadjarstvo in vinogradništvo, še danes najpomembnejši kmetijski panogi. Sicer pa je bil večji del Goriške, predvsem predalpski svet Trnovske in Banjske planote, Kolovrata, Idrijsko-Cerkljanskega hribovja in alpski svet Julijcev, v preteklosti najprimernejši za živinorejo in se je začel tudi najprej zaraščati.

Med terenskim delom sem zabeležila nekaj pripovedi o opuščanju kmetijskih površin na goriškem podeželju. V Vipavski dolini, v Črničah, sem se pogovarjala z domačinom, ki je v zadnjih letih prepustil večji del svojih kmetijskih zemljišč v obdelovanje sorodniku, ki vodi turistično kmetijo, z namenom, »da ne ostane prazno [opuščen], kar je grdo videti. Dokler bodo delali oni, bo še nekaj, potem ne vem, kdo bo delal. Zdaj nihče več ne obdeluje zemlje. Pravijo, da se ne splača.« Sogovornik je dober opazovalec razmer v drugih delih Evrope: »Madona, kako je Francija obdelana, Nemčija, vse je obdelano, do ceste je preorano. Pri nas pa nič, oštja. [...] Ali pa recimo v Italiji, če greste samo na ono stran v Brda, je razlika.« Poleg tega je vsakodnevno hodil na dolge sprehode v okolico vasi, opazoval spremembe in jih razlagal kot posledico družbenih dejavnikov. V njem so se vzbujala močna občutja: »Prava sramota je it ven pogledat – jaz vem, kaj je bilo prej in kaj je sedaj – vse je zaraščeno: njive ... ponsod raste robida.« V najinem pogovoru je največjo kritiko namenil obstoječi politični garnituri, ki kmetov ne podpira dovolj, oziroma podpira le posameznike: »Bi še kakšen kmet delal, če bi mu kaj dali, jaz vam povem, da bi [...]. Vidijo [kmetje], da dajo vedno enim in istim in tisti si delajo denar [zaslužijo ogromno denarja], tisti si res delajo denar« (informatorec 2003). Po njegovi pripovedi sklepam, da so takšne govornice tudi sicer razširjene med tamkajšnjimi ljudmi.⁴

² Posebno v ta namen nisem opravila terenske raziskave, temveč sem tovrstno gradivo zbirala vzporedno z raziskavo svilogojstva, nekdanje ene pomembnejših kmetijskih panog na Goriškem.

³ Karta demografsko ogroženih območij v Sloveniji 1990–1996 izkazuje demografsko ogroženost Posočja in Krasa (Vrišer 1999). V državnem merilu predstavlja ta sklop enega večjih demografsko ogroženih območij države.

⁴ Da so mnjenja o nepravilnem dodeljevanju nepovratnih sredstev za kmetije splošno razširjena med ljudmi in so se v zadnjem času razširila tudi v medijih, je razvidno tudi iz pisanja Neve Pajntar

Za jasnejši okvir pripovedi naj na kratko povzamem življenjsko zgodbo pripovedovalca. Svoje otroštvo in mladost je preživel v kmečko-obrtniškem okolju vasi v spodnji Vipavski dolini. Kot najstarejši otrok v družini je živel s staro materjo in hlapcem na kmetiji, kjer so redili živino (15 do 20 glav goveje živine). Pomemben dohodek na kmetiji je predstavljala prodaja svilenih zapredkov, katere so zaradi razpoložljivega prostora gojili v količini, primerljivi s količinami, gojenimi na furlanskih kmetijah. Preostali, večji del družine je živel v centru vasi, kjer so imeli gostilno in mesnico. Mesarska obrt je bila družinska tradicija – pripovedovalčevi strici, tete in tudi mama, ki se je k hiši primožila, so bili mesarji. Le oče je bil izsolan⁵ in napreden kmet, ki je skrbel za srednje veliko kmetijo z njivami, travniki, pašniki in nekaj gozda (vsega pribl. 15 ha). Med drugo svetovno vojno je pripovedovalca skupaj z drugimi italijanskimi vojaki v Egiptu zajela angleška vojska. Za potrebe njihovega vojaškega letalstva je ostal v Afriki dolgih sedem let. Po vojni se je vrnil v domači kraj, si kot mlad mož osnoval družino

v časopisu *Zelena deželca: Glasilo Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije*. Avtorica očita medijem zmotno prikazovanje, da so bile »prejete podpore izjemno visoke in naj bi jih prejeli posamezniki po ključu pripadnosti oziroma pomembnosti in ne po objektivnih kriterijih.« V nadaljevanju dokazuje, da podpore dosegaajo od 20 % do največ 50 % od skupnih opravičljivih stroškov, ki so večinoma nižji od dejanskih stroškov za naložbo na kmetiji. Nadalje pravi, da so vloge praviloma točkovane na podlagi ocenjevalnih listov, poleg tega so nepovratna sredstva namenjena samo delni refundaciji že vloženi sredstev. Prijavitelj mora najprej izpolniti »zelo obsežno in zahtevno vlogo«, ki ni nujno odobrena, kot prejemnik pa se obveže, da naložbo izvede v celoti. Našteta še nekatere druge pogoje, ki prejemnika obvezujejo k namenski naložbi prejetih sredstev (Pajntar 2005: 1). Prepričana pa sem, da pripovedovalec ni govoril pod vplivom omenjenega poročanja medijev, saj sem intervju z njim posnela kar leto in pol pred tem.

⁵ Obiskoval je kmetijsko šolo v Gorici in na Dunaju.

in se zaposlil kot avtoprevoznik na lokalnem gradbenem podjetju. Za lastne potrebe je z družino obdeloval manjši vinograd, njivo ter gojil nekaj prašičev in perutnine.

Ajševica, kjer sem tudi zabeležila pojav zaraščanja kmetijskih površin, se prav tako nahaja v Vipavski dolini. V vasi je predel imenovan Gmajna, kar nas opozarja na to, da je bila nekdanj v lasti vaške skupnosti. Znano je, da so zemljiški gospodarji v preteklosti prepustili lokalnemu prebivalstvu določena zemljišča, navadno slabše kvalitete. Ob koncu 19. stoletja so na območju Avstro-Ogrske in širšem območju Evrope potekala množična prizadevanja za razdeljevanje skupne zemlje med posamezne kmete. Na Gmajni so imeli pašnike in predvidoma ob prelomu 19. v 20. stoletje tam zasadili češnje, ki so kmečkemu prebivalstvu prinašale pomemben dohodek vse v čas po drugi svetovni vojni. Te so prinašale pomemben dohodek tudi bližnjim vasem s sončno lego – Lokam, Kromberku, Šmihelu in Stari Gori. Zasadili so jih v gričevnatem svetu, kjer so imeli tudi pašnike. Po pripovedovanju domačina Aleksandra Špacapana so danes ti pašniki zaraščeni in skupaj z njimi tudi sadovnjaki. Prav tako so zaraščeni nekdanji travniki in posebno v hribovitem svetu tudi njive (Špacapan 2004).

Za širše območje v okolici Kožbane v Brdih se je ohranilo poimenovane Komun, katerega pomen je soroden gmajni. To zemljo je prebivalstvo stoletja uporabljalo predvsem za pašo drobnice in živine, ob robu pašnikov pa zasadilo murvin drevored (Piculin 2004). Ker se je pašništvo na območju Goriške po drugi svetovni vojni, posebej intenzivno pa od šestdesetih let dalje, opuščalo, so se obsežna območja zarastla z nekakovostnim drevjem in grmičevjem. V tem delu Brd lahko danes opazamo obsežno območje zaraščeno s tem rastlinjem. Enako podobno nam nudi tudi pogled na bližnjo Beneško Slovenijo.

Tudi z Laščka (1070 m), najvišjega vrha Banjske planote, v preteklosti pretežno živinorejskega območja, nam seže pogled po zarastli pokrajini.

Na podlagi te slike bi lahko skleпали, da gre za neposeljeno ozemlje. Bivališča in zaselki so namreč skriti pogledu, nekatere od njih pa je rastlinje že povsem prekrilo in pospešilo njihov propad. Med tukajšnjimi prebivalci je razširjeno reklo, da jim »gozd rine v bišoo«. Za območje Banjske in Trnovske planote je značilna mlajša kolonizacija, torej čas 13. in 14. stoletja. Morda se je iz tega razloga kasneje naseljeno območje tudi najprej izpraznilo. Milko Kos navaja prav za čas 13. in 14. stoletja, da »so se ustanavljale nove naselbine tudi v krajih, ki za to nikakor niso bili primerni«. Tako v času svoje raziskave ni več zasledil določenih vasi, ki so obstajale v srednjeveških virih, kar nakazuje veliko verjetnost njihovega izginotja (Kos 1933: 178). V 15. in 16. stoletju so namreč zaradi neugodnih gospodarskih, družbenih in populacijskih dejavnikov po vsej Evropi nastajala neposeljena in neobdelana območja, tako imenovane pustote (Simoniti 2003: 35). Iz navedenega lahko povzamemo, da sodoben pojav izginjanja zaselkov in vasi v zgodovini goriške kulturne krajine ni osamljen (prim. Simoniti 2003: 43–44).⁶

Na Krasu so mojo pozornost pritegnile zaraščene meje med zemljiškimi parcelami. Nekdanj so parcelne meje označevali kamniti zidci – *škarpe* in nekaj dreves, danes pa se drevje razrašča daleč na obe strani meje.

Za območje Bovške, ki tradicionalno prav tako sodi h Goriški, mi je o zaraščanju pokrajine pripovedoval Franc Kenda iz Čezsoče. Območja nekdanjih pašnikov so danes zarasla z gostim, skoraj neprehodnim drevjem in drugim rastjem, ki izkazuje starost trideset in več let. V Čezsoči, nekdanj izrazito kmečki (skoraj izključno živinorejski) vasi, se danes samo še pri treh hišah ukvarjajo z živinorejo, nihče od prebivalcev pa ne živi izključno od nje. Temu primerna je obdelava kmetijskih zemljišč. Vse večjemu deležu starega prebivalstva za preživetje zadošča pokojnina in živinoreja ne

⁶ Simoniti piše celo, da po posameznih regijah Slovenije ni danes »slika nič drugačnejša kot je bila pred petsto leti«.

predstavlja nujnega dodatnega vira. V vasi je tudi zelo visok delež vikendašev, ki navadno nimajo ne sredstev ne pogojev in ne interesa za lastne vložke v kmetijstvo. Podobna situacija vlada na širšem območju Bovške. Svojo zaskrbljenost in skorajda utopično upanje, da se gornje Posočje ne bi zaraslo, je skupina krajanov Čezsoče izrazila celo v skeču na enem od vsakoletnih srečanj krajanov v pomladi (Kenda 2004).

Primerov zaraščene pokrajine, ki se je nekdanj uporabljala za kmetijske namene, je na Goriškem še veliko, zlasti v hribovitih predelih, vendar pri tem tudi ravninska območja niso izjema. V skladu z opuščanjem kmetijskih panog so se najprej začela zaraščati pašna območja, nato travniki in končno njive.

Nasprotno pa na območju Furlanije nisem zasledila pričevanj o opuščanju kmetijskih površin. Tako v Furlaniji kot na slovenskem Goriškem je v istem času prihajalo do opuščanja kmetij in izseljevanja v mesta, vendar je bil za območje Furlanije značilen sočasen pojav združevanja kmetij v večje enote. Manjše število kmetov je pokupilo zemljo večjega števila kmetij. Domačinka iz San Lorenza Isontina/Šlovrenca, Maria Vidoz, rojena Godeas, mi je povedala, da so v šestdesetih letih nekateri kmetje v vasi pokupili večje število tamkajšnjih kmetij. Ti so danes veliki podjetniki, ki se ukvarjajo skoraj izključno z vinogradništvom in vinarstvom (Vidoz 2004). Zaradi izvajanja zakona o zemljiškem maksimumu 10 ha pa je v času evropske širitve kmečke posesti slovensko oziroma goriško kmetijstvo zamudilo pomemben trenutek, katerega posledice so danes med drugim vidne v (ne)kulturni krajini. Iz tega je razvidno, kako daljnosežne posledice imajo lahko tovrstne politične odločitve.

ZAKLJUČEK

Povojno izseljevanje prebivalstva s podeželja v mesta je zaviralno vplivalo na tradicionalno kmetijstvo, ne pa tudi na razvoj specializiranega in mehaniziranega kmetijstva. Širitev kmečke posesti, ki se je zgodila v Furlaniji v

šestdesetih letih in je potekala v skladu z družbenimi spremembami, je na Goriškem onemogočala državna politika. Danes je hriboviti del Goriške depopuliziran, povečini kmetijsko ter gospodarsko nerazvit, nekdanj obdelana zemljišča pa zaraščena. V Vipavski dolini in na Krasu so se kmetije po drugi svetovni vojni usmerile predvsem v sadjarstvo in vinogradništvo, vendar so tudi na obronkih Vipavske doline ter na Divaško-Komenskem Krasu nastala številna, kmetijsko opuščena območja.

Velike spremembe v družbi in pokrajini po drugi svetovni vojni so posebno občutile in občutijo predvojne generacije, ki so v krogu svoje primarne družine živele od kmetijstva kot glavne ali postranske gospodarske panoge. Naj na tem mestu navedem misel iz neobjavljene knjige spominov Marice Kolenc, kjer avtorica nazorno predstavi odnos tedanjega podeželskega prebivalstva do zemlje: »*Vsak košček zemlje je bil zanje zaklad, ki so ga čuvali in ponosno izročali potomcem kot ohranjeno naravno bogastvo*« (Kolenc 2002: 63). Opuščanje kmetijskih panog in s tem tudi zaraščanje kmetijskih površin so te generacije doživele in doživljajo kot propadanje pokrajine. Večina pripovedovalcev je prepričanih, da je za to odgovorna tako pretekla kot sedanja državna politika. Vendar občutja teh generacij ne gre povezovati izključno z velikimi spremembami v družbi in naravi. Ker je doba otroštva tista, ki je za posameznika merilo sveta, kasnejše spremembe dojema predvsem kot modifikacije glede na tisto dobo – dobo stvarjenja (njegovega) sveta.

Dejstvo pa je, da je z nekakovostnim rastjem zaraščena pokrajina Goriške rezultat neprimerne gospodarjenja. Nekdanja, stoletja kultivirana pokrajina se je v nekaj desetletjih spremenila v nekultivirano. O zaraščanih območjih nekateri avtorji sicer pišejo kot o gozdovih, vendar v njih raste predvsem les slabe kakovosti, ki ne prinaša gospodarskih dobrin. V takšnem primeru torej ne gre za kultivirano krajino, temveč za krajino, ki je prepuščena sama sebi. Dediščina

pašnikov, travnikov in njiv je v veliki meri izginila in navkljub nekaterim ukrepom kmetijske politike (na primer subvencije za košene in pašene površine) se ta proces še ni ustavil. Nenazadnje takšna krajina izgublja tudi ekonomsko vrednost. Ta območja pa zapušča tudi človek, prebivalec in obdelovalec. Iz zapišanega torej lahko zaključim, da obširno zaraščanje nekdanje kulturne krajine pomeni propadanje kulturne dediščine. Tako kot je ta dediščina stoletja nastajala in imela dolgoročne učinke, lahko pričakujemo, da bodo tudi posledice njene izginitja dolgoročne.

Vendar naj zaključek ne bo preveč dramatičen. Če potegnemo vzporednice med pokrajino dežele Kranjske, razvidno iz grafik v Valvasorjevem monumentalnem delu, in pokrajino dežele Goriške, lahko sklenemo, da se je od 17. do začetka 21. stoletja njena podoba skrajne opustelosti nagnila k podobi skrajne zaraščeniosti. Morda je z vidika okoljevarstva slednji ekstrem ugodnejši, kar pa še ne opravičuje družbeno-politične pasivnosti oziroma pomanjkanja konkretne akcije na tem področju.

LITERATURA IN VIRI

- GRANDA, Stane. 12. maj 2005. Odnos do narave na Slovenskem v preteklosti. V: Četrtekov kolokvij na Politehniku Nova Gorica.
- ISJ pri ZRC SAZU. 2005. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. [online]. [uporabljeno 2005]. Dostopno na URL: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.
- IPAVEC, Aleksander in Vlado Kreslin. 2005. Glej, vlak se vije. V: Vlado Kreslin, *Cesta* [Zvočni posnetek: zgoščenka]. Ljubljana: Založba Kreslin.
- KOLENC, Marica. 2002. Potovanje v preteklost po Vojskem – Mrzi Rupi in Gorenji Trebuši. Neobjavljeno delo.
- KRIŽNAR, Naško. 2003. Nomadi in poljedelci. V: Aleš Gačnik (ur.), *Etnologija in regionalni razvoj*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 66–75.
- KUČAN, Ana. 1998. *Krajina kot naci-*

- onalni simbol*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- KOS, Marko. 2001. Gospodarski dvig in kultura Slovenije v XX. stoletju. V: *Slovinci v XX. stoletju: simpozij*. Ljubljana: Slovenska matica, 116–127.
- KOS, Milko. 1933. *Zgodovina Slovencev: od naselitve do reformacije*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- MAČEK, Jože. 2001. Slovensko kmetijstvo v XX. stoletju. V: *Slovinci v XX. stoletju: simpozij*. Ljubljana: Slovenska matica, 128–141.
- MARUŠIČ, Ivan. 2003. Krajina kot človekovo okolje: Problematika Goriške. V: *Vabilo na predavanje v Goriškem muzeju*, 3.
- MKGP (Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano). 2005. *Kmetijstvo, gozdarstvo, lov in ribolov*. [online]. [uporabljeno 2005].
Dostopno na URL: <http://www.si.gov.si/mkgp/slo/index.php>.
- PAJNTAR, Neva. Junij 2005. O nepovratnih sredstvih za naložbe na kmetijah z drugega zornega kota. V: *Zelena dežela: glasilo Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije*, 1.
- PANJEK, Aleksander. 2006. *Človek, zemlja, kamen in burja: zgodovina kulturne krajine Krasi (oris od 16. do 20. stoletja)*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- PERKO, Drago. 1991. Digitalni model reliefa Slovenije. V: *Geografski obzorje* 38/1, 19–23.
- PETEK, Franci. 2001. *Vrednotenje rabe zemljišč v slovenskih pokrajinah z vidika kmetijskih sonaravnega razvoja*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.
- PETRIČ, Ksenija. 2001. Varstvo in obnova kulturne dediščine v naravnem parku Lonsko polje. V: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 41/ 3/4, 75–78.
- SIMONITI, Vasko. 2003. Pustote v 14. in 15. stoletju. V: *Fanfara naslija*. Ljubljana: Slovenska matica, 33–44.
- VRANJEŠ, Matej. 2003. Triglavski narodni park in ohranjanje kulturne krajine z »domačinskega zornega kota« – na primeru doline Trente. V: Peter Simonič (ur.) in Viktor Škedelj (ur.), *Etnografija varovanih območij: ogozjeni habitati – ogozjene kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Univerza v Ljubljani, Društvo za raziskovanje, trženje in promocijo zavarovanih območij, 14.
- VRIŠER, Igor. 1999. Regionalni razvoj slovenskih pokrajin in občin. V: *IB revija: revija za strokovna in metodološka vprašanja*, 47–67.

INFORMATORJI

Franc Kenda, rojen 1931 v Čezsoči; terenski zapiski z dne 10. marca 2004.

Danilo Piculin, rojen 1924 v Golem Brdu; terenski zapiski z dne 17. avgusta 2004.

Aleksander Špacapan, rojen 1934 na Ajševici; terenski zapiski z dne 14. junija 2004.

Maria Vidoz, rojena Godeas 1943 v San Lorenzu/Šlovrencu, Italija; terenski zapiski z dne 22. avgusta 2004.

Miro Volčič, 1917–2005 v Črničah; terenski zapiski z dne 24. novembra 2003.

KATJA JERMAN*

PERCEPCIJA SKUPNEGA TRGA MED NOVO GORICO IN GORICO

IZVLEČEK

Prispevek predstavlja študijo primera skupnega trga med mestoma Nova Gorica in Gorica, ki je bil od časa vstopa Slovenije v Evropsko unijo deležen posebne pozornosti. Trg je nastal na prvotno strogo varovanem in nadzorovanem območju mejne črte med mestoma, vendar so ga leta 2004 z vstopom Slovenije v Evropsko unijo urbanistično preuredili. S tem je prostor na makro in mikro ravni pridobil popolnoma nov pomen. Na podlagi ustaljenih metod raziskovanja zgodovinarjev in etnologov/kulturnih antropologov avtorica sledi razvoju dogodkov na obmejnem območju in v zaključku valorizira percepcije novo oblikovanega trga na lokalni ravni.

Ključne besede

Nova Gorica, Gorica, skupni trg, urbana etnologija, vstop Slovenije v EU

ABSTRACT

The following article focuses on a case study of the common square between Nova Gorica and Gorica in the time of Slovenian accession to the EU. The square was built in a strictly protected and monitored area on the border zone between the two towns. Due to the Slovenian accession to the EU in 2004 the square was renovated and gained a completely new notion on the micro and macro scale. Using the well established ethnological/cultural anthropological and historical methodology the author considers as crucial the detailed knowledge of the progress

of the events and at the end she valorises different perceptions of the newly renewed square on the locale scale.

Key words

Nova Gorica, Gorica, common square, urban ethnology, the Slovene accession to the EU

Teoretska podpora ukvarjanja z javnimi prostori, kar omenjeni trg vsekakor je, leži v razmišljanjih o *socialnem prostoru* Henrija Lefèbvreja (2003(1974)), ki

* uni. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja ter profesorica zgodovine, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, e-pošta: katja.jerman@guest.arnes.si